

Ami a XX. századból itt maradt*

Nagy szerencséje van annak, aki az utolsók között szerepel egy konferencián. Kihúzhat az eredeti szövegből olyan részeket, amelyeket mások szebben és jobban kifejtettek, és beleszöhet friss reflexiókat. Az is nagyon jó, ha az ember a fél évvel korábbi bejelentkezésnél egy semmitmondó címet jelöl meg. „Ami a XX. századból itt maradt”.

Ezt a címet azért adtam a bejelentkezésnél, mert fogalmam sem volt még, hogy miről fogok beszélni, de azt szentül elhatároztam, hogy semmi XXI. századi hév, meg számítógép-láz nem fog elfogni, hanem hagyományos leszek, mint nagyanyám pogácsareceptje, nem fogok adatbázisokról, internetről meg effélékről beszélni, és nem mondom, hogy „nem úgy van az, mint vót régen.”

Sőt, ez a cím azért sem pontos, mert én nem „ami”-ről, hanem „aki”-ről szeretnék beszélni.

Miután 45 éve vagyok kisebb megszakításokkal pultmelléki, gyakorló közönyvtáros, a könyvtári olvasás *személyeiről* szeretnék szólni néhány szót, a könyvtárosról és a könyvtárba járó olvasó emberről.

Mindannyian a XX. századból maradtunk itt. Könyvtárosok teljes létszámban, olvasóink, az óvodásokat leszámítva, úgyszintén. Tovább szűkítve és czáltal jellemezve az időhatárokat, a XX. század második feléből származunk.

A könyvtárosok idősebbje még látta Lenint. Barna volt és három és fél folyó méter, ott volt minden könyvtárban. A mára kölcsönzőhellyé degradált kicsi helyen éppen úgy, mint a legnagyobbakban. Dolgunk ugyan nem sok volt vele, de ott volt, mert ott *kell*ett lennie, mint ahogy ott volt minden propaganda célú, oktató, nevelő, szépítő, másító mű. Mert propagálni, oktatni, nevelni, szépíteni és másítani akartunk. Emlékeznek? Ez volt az a korszak, amikor átvitűik az olvasót a túoldalra, akkor is, ha nem akart átmenni. Először ideológiai, majd esztétikai indítástól. Azt akartuk, hogy szeresse a dolgozó népet, a Szovjetuniót, hogy legyen antiklerikális, később meg azt, hogy hathatós segítségünkhöz mihamarabb jusson el Berkesitől Thomas Mannig, ha akar, ha sem. És ha kileng az inga az egyik irányba, ki fog lengeni a másik irányba is. Ennek a korszaknak ellentételeként később igencsak elengedtük látogatóink kezét. El voltunk foglalva a rendszer-változással, a ránk szakadó szabadsággal, a korlátlan pénzköltés hirtelen megszűnésével. Mert ha szegények is voltunk, könyvre szinte korlátlanul költhettünk

---

* A 2006. augusztusában megrendezett 21. Olvasás Világkongresszuson elhangzott előadás szerkesztett változata.

könyvtárosként csakúgy, mint magánemberként. Emlékeznek a megannyi kis OSZK-ra? A felesleges könyvek garmadája? Amelyeket később mindközönségesen SNK-nak – „senkinek nem kell könyv”-nek nevezünk? Az „egy példány nem példány” szlogenre? Ma, amikor valóban csak egy példányra telik, tudjuk, hogy valóban nem az.

Manapság már nem propagálunk, nincs a raktárainkba, a munkaterveinkbe, a beszámolóinkba, a napi életünkbe beleprésselve, nyomva, kényszerítve az ideológia. És emlékeznek a minősítésekre? Mi még ideológiailag fejlettek vagy fejletlenek, kozmopoliták vagy nacionalisták, arisztokratikusak vagy kispolgári csökevények voltunk, attól függően, hogy milyen szavakat talált ránk főnökünk, egy-egy megnyilvánulásunkat hallgatva. Ma mindenki aszerint értékeli, hogy megfelel-e a minőségbiztosításnak: elég gyorsan, elég sok, elég racionális, elég gazdaságos cselekedet hajt-e végre egy időegység alatt.

De akármilyen is történik, a világ a feje tetejére állhat körülöttünk, egy kis rutinvizsgálat azonnal kimutatná a vérünkben lévő jobbító szándékot. És ez nagyon XX. századi.

Vannak, akik a XX. századot 1989-ig számolják, ezzel is meghosszabbítva a XXI-et. Lehet. Ez a másfél évtized alaposan felforgatta körülöttünk a világot. Most nemcsak a rendszerváltozásról beszélek, hanem a számítástechnikáról, az oktatás liberalizációjáról és az örökös átalakításokról, no meg arról a posztmodern állapotról, ami az információ–ismeret–tudás helycserés támadását előidézte.

A XX. század embere még kérdezett a könyvtárban. „Tessék mondani” – kezdte, és feltett egy kérdést. Ha egyetemi tanár volt, akkor könnyűt, ha harmadikos általános iskolás, akkor nehezet. Az előbbi már csak azt kérdezte meg, amit csak mi, könyvtárosok tudhatunk, az utóbbi pedig azt, amit mi se. Némelyik kérdésről úgy tűnt, hogy a tanítók kifejezetten a könyvtárosok tesztelésére találták ki.

Akkor még kisebb sor állt a könyvtáros előtt, és égtek a telefonvonalak, különösen estelente, táskabepakolás idején, amikor kiderült, hogy van még egy kis bökkendő, ki kell találni, hogy kitől származik az „aki másnak vermet ás, maga esik bele” című mondás. Akkor még nem született OKTV-dolgozat, szakdolgozat, disszertáció, de újságcikk, komoly publikáció hathatós könyvtárosi segítség, konzultáció nélkül. Akkor még kellett a könyvtáros, kellettek a segédkönyveink, kellett az intuíciónk. Megváltozott a világ. Nagyon megváltozott. Itt van az internet, az ősi füstjelek kései utóda, mindenki, mindenhol elérhető, demokratikus, mint a veszedelem, és lehet, hogy kivált bennünket.

Tévedés ne essék, én életem nagy élményének tartom, hogy pályám végén még sikerült elkapnom az egér farkát, és részese lehetek ennek a virtuális csodának. De amíg a könyv tiszteletet váltott ki, a háló döbbenetet. A könyvtár, ha szellősen, logikusan rendezik el állományát, az otthonosság érzetét kelti, a világháló az elveszethez vezet. Felfoghatatlan, ami velünk történt. Mindenki, könyvtárossal, diákkal, tanárral, földi halandóval. De úgy érzem, hogy mi, könyvtárosok, ha nagyon picit is, lépéselőnyben vagyunk. Pusztán azért, mert tudunk kérdezni. Megtanultunk az olvasóktól. Annyi rosszul feltett kérdést fejtettünk meg, oly sok úton indultunk el a válaszokat megkeresni, annyi szinonima és asszociáció jutott eszünkbe, miközben meg akartuk felelni a kérdést, és meg akartunk felelni a kérdezőnek, hogy talán jobban tudunk kérdezni, mint egy átlagos földi halandó. S ezáltal segíteni tudjuk az adekvát válasz elérését internetről, adatbázisból, gépi katalógusból. Mielőtt még az

összes könyvtárost lecserélik laptopra, be kell bizonyítanunk, hogy van létjogosultságunk ebben a szép új világban is.

Mert ki is ez a múlt századból itt maradt kövület? Ki a könyvtáros? Az intézményt irányító, a külvilággal kapcsolatot tartó, pénzt és elismerést szerző menedzser? (Ez esetben 90 százalékban férfi). Az, aki kutatók, tudósok számára szervez könyvtárat? Aki a nemzeti kincset őrzi és feltárja? Aki digitalizálja az irodalom legjavát, és az eredményt rögzíti és feltárja? Aki szerzeményez, feldolgoz, analitikus munkát végez, adatbázist épít, aki a betérő olvasót tágra nyílt, érdeklődő, hívogató szemmel várja, és elvezeti éppen ahhoz a polchoz, ahol a számára legfontosabb dokumentum van? Aki szájmozgásról le tudja olvasni az elmotyogott kérdést, és egy buldog szívósságával keresi meg a választ, akkor is, ha az olvasót már régen másvalami foglalkoztatja? Aki segít hivatkozási indexet összeállítani egy nagydoktorit író tudósnak, de szívesen keresi meg egy kilencbetűs kvarckristály nevét a könyvtári újságok keresztretjévényét fejtő, bentlakó olvasónak? Vagy az, aki a köszvényre diétás könyvet ajánl, vagy aki estig benntartja a gyereket a könyvtárban, ha elfelejtenek érte menni, és hazakísérve még egy túrórudit is vesz neki. Vagy az, aki leül sakkozni egy ideiglenesen szabadlábon lévő garázdával, hogy megtudjon róla valamit. Az, aki c-vitamint hoz a hajléktalan látogatónak vagy az, aki megnyugtatja a pszichés zavarral küszködő olvasót? Esetleg az a könyvtáros, aki rendezvényeket szervez, kiállítást rendez, klubot alapít?

Ugye, ez mind-mind könyvtáros? Minősített esetben egyetlen személyben sűrűsödik az összes.

Hát, nem egy posztmodern figura, lássuk be.

De nézzük meg egy kicsit az olvasót is közelebből. A saját könyvtáramról beszélek, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központjáról, ahova naponta négy-öt ezer látogató lép be. Aki véletlenül nem ismerné ezt a 2001 óta működő csoda-intézményt, annak elmondom, hogy hat szinten működünk, elvileg mindenki megtalálhatja nálunk a helyét. Az egész napját ott töltő magányos öregtől, a barlanglakótól, munkanélkülitől kezdve a gyerekektől, a kikapcsolódni akarótól, a kutatóig, a csak filmet, popzenét keresőtől, a verselemzést készítőig, a csupán a helyet kihasználó magánórát-adótól, és annak tanítványától a randevűzőkig, mindenki otthon lehet.

Látogatóink zöme fiatal. Kis túlzással szólva egyetemi könyvtárként működő városi könyvtár vagyunk.

Hogy mondja József Attila? „Ehess, ihass, ölelhess, alhass, a mindenséggel mérd magad!” S hogy gondolja a mi ifjú látogatónk? Hogy ez az a hely, ahol ehett, ihat, ölelhet, alhat. – „A mindenségit!” Ezt már én teszem hozzá, amikor szépen megkérem, hogy a kólás üveget vegye le a csudásan felújított asztalokról, csakúgy, mint az almát és az uzsit, hogy a lábát, a mezítelent, vegye le a fotelról, amikor gyöngéden felrázom, mert horkol, és amikor egy tőlem három méterre csókolózó párról azt hiszem, hogy levegő híján már nem is élnek, oly régen állnak előttem mozdulatlanul, egymásba feledkezve. De ugyanők, megrázva magukat, igazi könyvtárhasználóvá válnak. Többfélévé. Egy kisebb, de sajnós, létező csoportot és több, nagyobb, hál’ istennek létező csoportot alkotva. Ez előbbi azokból áll, akik ellopják azt a folyóirat számot, amelyet majd az egész évfolyam keresni fog, közülük kerül ki, aki a Humme esszéi közül a *Jó ízlésről* szóló fejezetet zsilettel kivágja, aki egy

egész tételsorra valót tép ki az *Enciklopédia Britannica*ból, aki kioperálja a mágnescsíkot a könyvből, mert magánkönyvtárat gyarapít.

Egy másik csoport tagja nem tud a könyvtárban megmaradni, mert nincs ideje, dolgozik, gyereket nevel, vagy egyszerűen csak otthontanuló típus, vagy nem tud megülni egy helyben. Van ilyen, ő az, aki fénymásol, és ebben időnként többdiplomás, nyelveket beszélő, tudományos fokozattal is rendelkező könyvtárosok állnak szolgálatára. Fénymásolt oldalak tízezrei távoznak a könyvtárból naponta. Mire hazaér a gazdájuk, azt sem tudja, hogy miből másolt, volt-e abban a könyvben még más fejezet, mi függött össze mivel; csak azt tudja, hogy valamit tett a vizsgája érdekében, és ezzel a legnagyobb kő le is esett a szívéről.

A kedvenc csoportomba tartozó diák bejön, köszön, keres, olvas, jegyzetel, nyújtózkodik, kávézik, újra olvas, újra jegyzetel, kocsira rakja a könyvet, köszön és hazamegy. Közben persze, csoportba tartozástól függetlenül valamennyien nevetgélnek, beszélgetnek, mobiloznak, veszekednek, felszabadultan felkacagnak (csak úgy reng belé az ablak), egyszóval úgy viselkednek, amint Balogh András ifjú kollégám fogalmazta, ahogy egy biblioplázában illik.

Itt álljunk meg egy percre! Mit is tanulnak ezek a gyerekek? Milyen szakokra járnak? Mi lesz belőlük, ha nagyok lesznek? Hozzánk jár az éppen képzésben részesülő ezer szociológushallgató, a művelődésszervezők, a kommunikáció szakosok, a média szakosok, a számos jogi kar hallgatója, a norvég-albán szakos, a tibetológus, a régész és pedagógusjelöltek minden mennyiségben. Az egyik oldalon bejön a pedagógusjelölt, a másikon az *Expresst*, az *Oktatási Közlönyt* és a *Köznevelést* kereső állástalan pedagógus. Ide járnak a jövő szociális munkásai, szociálpolitikusai, közigazgatói. Vajon hányuknak lesz állása, biztos munkája? Tudják-e, hogy diplomájuk nagyrészt biankó diploma, szerencsés esetben hasznát veszik egy ilyen-olyan ún. asszisztensi állásban, ahogy manapság nevezik a titkárnőket, szervezőket. Távol álljon tőlem, hogy megítéljem, akár a hallgatókat, akár az egyetemi képzés színvonalát, de azért itt magunk között bevallhatjuk, hogy néha bizony az az érzésünk, mintha, esetleg nem lenne elég alapos, néha, mintha a felületesség ütné fel a fejét. Ugyanakkor ezek a gyerekek már káprázatosan ismerik a számítógép minden csínját-bínját, bár néha elfelejtik leszedni az internetes fejléceket a beadott dolgozatról. És nem utolsó sorban nyelveket beszélnek, magabiztosan mozognak a világban. Öntudatosabbak és önérvényesítőbbek, mint az előttük járó valahány generáció. Ma még üdék, nagyon szépek, lengék és hetykék, de vajon mi lesz velük, belőlük öt-tíz év múlva? Vajon adnak ezek az iskolák, felsőfokú tanfolyamok annyi muníciót, amivel lesz erejük váltani, újrakezdeni, a rájuk szakadó szabadidőt kitölteni?

Aki könyvtári témáról akar beszélni, írni, azt hiszem, kivétel nélkül kacérkodik azzal, hogy megszólalása címe ez legyen: „Gondolatok a könyvtárban”. Olyan kézenfekvő lenne. Nem? Én is elővettem a költeményt, és nagyon mellbevágott egy strófája. Nem a „Ment-e a könyvek által a világ elébb”, és még csak nem is az „Országok rongya, könyvtár a neved”, hanem a következő:

*„Hogy míg nyomorra milliók születnek,
néhány ezernek jutna üdv a földön,
Ha istenésszel, angyal érzelemmel
Használni tudnák éltök napjait”*

Miről is beszélünk itt harmadik napja? Arról, hogy a szellemi javak, akiknél vannak, annál felhalmozódnak, akinek van, annak adatik, és arról, hogy aki szegény, az a legszegényebb. Kolleginánk, Péterfi Rita dolgozatának lényege, hogy a bourdieu-i szellemi tőke együtt van a lakosság kb. tíz százalékánál, a *néhány ezernél*, és még nekik is szükségük van *istenészre meg angyalérzelemre* ahhoz, hogy *használni tudják éltők napjait*. De mi van a milliókkal? Kik azok, akik nyomorra születtek? Csak XIX. századi gondolat ez? Nem XXI. századi is?

Beszélünk itt három napja romákról, kistérségeikről, szegényekről, kulturális háttér nélküliekről, egyre kevesebbet olvasókról és egyre többet tévénézőkről. Beszéltünk az érzelmszegény szülők gyerekeiről, a mesélni, énekelni, rajzolni, sőt beszélgetni nem tudó, vagy nincs kedve anyáról, apáról. De nem beszéltünk arról a jövőről, amelyben számos ok miatt nem lesz mindenkinek negyven éven keresztül, napi nyolc órában munkája. Lehet, hogy a többségnek. A számítógép nemcsak az olvasástól, a hagyományos örömszerzésektől von el, hanem sokak konkrét munkáját is elveszi, azáltal, hogy elvégzi azt. A helyhez nem kötött fizikai szakmunka Ázsiába költözik, iparágak szűnnek, szűntek meg, kitolódik a nyugdíjkorhatár, és még sorolhatnák azt a számos okot, amitől a mai gyerekek felnőtt korukban hosszabb-rövidebb ideig nem fogják megtalálni a helyüket az ún. társadalmi munkamegosztásban. Most nem arról beszélek, hogy miből fognak a jövő munkáltanjai megélni, mert erre a társadalomnak valamilyen módon világszerte választ kell adnia, hanem arra gondolok, hogy mivel tudják *használni éltők napjait*, mi ad értelmet a felszabaduló időnek? Mit csinálnak majd naphosszat? Honnan lesz *istenész és angyal érzelem*?

Szerintem a könyvtáraknak itt is lehet szerepe, ebbe is van beleszólása. Jóllehet, nem a megszokott módon, helybe várva azokat, akik a könyvekért, olvasnivalóért betérnek, hanem helyet adva a lépésről-lépésre tanító, mintát adó foglalkozásoknak, a tudatos felkészítésnek. Valami már megindult: könyvtárunk, a FSZEK 61 egységéről szóló 128 oldalas éves jelentéséből 100 oldal a könyvtári foglalkozások felsorolása. Tudnunk kell, hogy ez nemcsak a jelennek szól, hanem a jövőre készít, mégpedig tudatosan. A könyvtáraknak mostantól ennek a valóságos kihívásnak is meg kell felelniük. Mindegy, hogy milyen eszközökkel, könyvvel, filmmel, zenével, internettel, foglalkozásokkal, kézművességgel, rajzzal, festéssel, közösségépítéssel, kirándulással, madarak, virágok megfigyelésével, síppal, dobbal, nádihegedűvel, de minden eszközzel azon kellene dolgozni, hogy a jövő nemzedékek használni tudják éltők napjait és erre a gyerekeiket is meg tudják tanítani. Hogy ne romboljanak, önpusztítsanak, keseredjenek és kilátástalanodjanak, hanem értelmesen tudják élni az életet. A kisgyerek mindenre megtanítható, még arra is, hogy szépen és jól foglalja el magát, és ezt a tudását a felnőtté válásba is magával vigye. Utópia? Lehet, de olyan jó lenne hinni, hogy a könyvtárosok, óvónők és óvóbácsik, tanítók és tanárok, papok, művészek és szociális munkások mondhatnák együtt:

Köszönjük élet áldomásodat, ez jó mulatság, férfi-(női) munka volt!